

КОСМОСТУ ШТУРМНААРЫ УЛАМЧЫЛА ВЫШААН

БУГУ ЧУРТТАРЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, НАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-нің Дээди

Соведияның болгаш Министрлер Чөвүлелинің органы

1923 чыла үндээлтигини

1963 ч.

И Ю Н Ъ

16

ВОСКРЕСЕНЬЕ

№ 142 (5546).

Өртөө 2 көп,

СЭТА-НЫҢ ИЙГИ ДЫҢНАДЫ

Ужудукчу-космонавт эш Валерий Федорович Быковскийнин башкарганы «Восток-5» деп космос корабль бодунун ужуушкунун үргүлчүлөр турар. Москваанын 18 шак турда «Восток-5» деп корабль-спутник Черни ийи уда долгандыр ужуткан. Ужудукчу-космонавт Быковскийнин байдалы тергини эки, Коробльдин бугу системалары эки ажылдап чоруур. Космос корабльнин кабинасында айткан байдалдар барымдалатылып турар.

Бодунун организмнин байдалы дугайында физиологтук шенделерин болгаш контрольду программалар дүрдүнгенин өзүгээр күүсеткен сонда космонавт

чменген. Африканын кыры-биле ужулуп чораша, космонавт Быковский Африка дилтиң улустарына байыр чедирген.

Кажан «Восток-5» деп корабль-спутник Черни бир удаа дескиндир ужуткан, бистин Төрзөн чуртувустун кырынга база натап чоруп турган үезинде, эш Быковский Совет Звиелинин улустарына байыр чедирип, «Восток-5» деп космос корабльнин чедиишинин ужулуп чоруунун дугайын Совет Звиелинин Коммунист партияныгы Топ Комитетинде, Совет чазанка болгаш эш Никита Сергеевич Хрущевка илеткээ.

СЭТА-НЫҢ УШКУ ДЫҢНАДЫ

Москваанын-биле 22 шак 12 минута турда «Восток-5» деп корабль-спутник беш долгангы кылган. Тодаргайлаан мезээ-биле алдыга, корабль-спутниктин долгангынын үези—88,27 минута, чер кырынга эне чок артерини хемчээли (перигезынга)—222 километр, орбитанын экваторже ийтенчээ—64 градус 58 минута болуп турар.

Дөрткү долгангыда космонавт Быковский Никита Сергеевич Хрущев-биле беседа кылган.

Ою бодунун байдалы кончуг эки, дензи чок апар чорутуп байдалын ол аки шыдажы эртирп чоруур. Дамыры минутта 76 согар, тынырынын дүргени—24.

Дөрткү долгангыда Валерий Быковскийнин дөрткү космонавт Павел Попович-биле чыгып, найырадыг чугаалашканы болган, өг-бүдөзүндө болган чок кижилеринден изиг байыры Попович анаа дамчтыкан.

Ужудукчунун баштайгы хунунун шинчелдер программанын дооскап, космонавт Быковский Москваанын-биле 24 шактын сөөлүндө удуур апар.

Космонавт В. Ф. Быковскийге Н. С. Хрущевтуң радиогаммазы

«Восток-5» деп космос корабльнде ужудукчу-космонавт эш В. Ф. Быковскийге. Эргим Валерий Федорович! Космос ужуушкунун чедиишинин эгелдери-биле холбаштыр, силерге изиг байыры чедирип тур мен.

Бистер силернин ужуушкунунарны улуг кичээлге-биле хайгаарат тур бис. Байдалынарнын эки болурун болгаш даалтаны чедиишинин күүседиринери силерге күзеп тур бис.

Силерге эне-не чагаай кузээшкенини чорудуп тур мен. Бистин Төрзөн черивисе силерни өөрүшкү-биле куужактаар бис.

Н. С. Хрущев. 1963 ч. июнь 14.

Н. С. Хрущевка хары радиограмма

Силернин телеграммаларга сагыш-сеткилим ханызы-биле хайныгып тур. Ада сагыш-салгышкыны дээш, силерге бугу чүрээмин ханызындан өөрүп четтирдим, Никита Сергеевич. Комсомолга кижизтирген кижиге, мезээ совет Төрзөн чуртунун шак мындыг хундүлүг даалгазын күүседиринден бедик алдар чок. Силернин улуг ленинчи партияларын комму-

низи болурун күзеп тур мен. Чагаай кузээшкенини дээш совет кижилерге бугу сеткилимни ханызындан өөрүп четтирдим. Ужудукчунун программанын чедиишинин күүседир дээш, бугу-ле чүүлдерин кылар мен.

Ужудукчу-космонавт Быковский.

Эш Н. С. Хрущевтуң ужудукчу-космонавт В. Ф. Быковский-биле телефон дамчыштыр чугаалашканы

Июнь 14-те Москваанын-биле 19 шак 30 минута турда СЭКП ТК-нин Бирги секретары, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелинин Даргазы эш Н. С. Хрущев ужуушкунда чоруп турар ужудукчу-космонавт подполковник Валерий Федорович Быковский-биле телефон-биле чугаалашкан. Телефон аппаратында эш Н. С. Хрущев-биле кады ССРЭ-нин Дээди Советинин Президиумунун Даргазы эш Л. И. Брежнев олурган. Ол чугаалашканын бижмелин моон алаанда парлаан:

В. Ф. Быковский. Эргим Никита Сергеевич, Силернин изиг байыр чедирген өстөрперге ханызы-биле өөрүп тур мен. Аданын сагыш-салгышкыны дээш Силерге бугу чүрек.

В. Ф. Быковский. Силернин эки дилдип тур мен, Никита Сергеевич, удуу-биле четтирдим.

Н. С. Хрущев. Ужудукчунун айткан программанын өзүгээр аас-кежикти дооскап, база Төрзөн черге хонуптарыны силерге күзеп тур мен.

В. Ф. Быковский. Оналга күүсеттисер, Никита Сергеевич. Удуу-биле четтирдим.

Н. С. Хрущев. Улус чон силерни улуг өөрүшкү-биле уткуп алыр. Чедиишини күзедим. Байырың!

В. Ф. Быковский. Бугу-ле чүүлдер дээш Силерге удуу-биле өөрүп четтирдим, Никита Сергеевич. Байырың! Н. С. Хрущев. Байырың.

Бешки космонавт илеткеп тур

Ийги долгангыда, Москваанын-биле 16 шак 36 минута турда, бешки космонавт В. Ф. Быковский ужуушкунун чоруп турарынын дугайын илеткээ:

Москва, Кремль.

Совет Звиелинин Коммунист партияныгы Топ Комитетинде, Совет чазанка болгаш Никита Сергеевич Хрущевтуң бодунга илеткээрин болза: бодунун байдалын кончуг эки, корабльдин системалары чогуу-

чалыг ажылдап чор, ужуушкунун чедиишинин эртип тур. Мезээ нөргүсөн бүзүрлө дээш совет улуска, Төрзөн партияга болгаш чазанка өөрүп четтирдим.

(СЭТА).

Делегейиң улустарына байыр чедирришкени

Ужудукчу-космонавт В. Ф. Быковский, Европанын кыры-биле ужулуп эртип бар чыда даразында радиогаммазы дамчыткан: Европанын улустарына чүрентки ханызындан байыр чедирип, тайбыңы болгаш аас-нежити күзеп тур мен.

В. Ф. Быковскийнин даразында радиогаммазында бижээни:

Мыдаттын девисээринин кыры-биле ужулупшаан, «Восток-5» деп совет космос корабльнде улуг кылат улуска амы-думанын байырын чедирдим.

Америка дилтиң кырынга чоруп тура совет космонавтын «Восток-5» деп корабльден дамчытканы: Латин Американын улустарына сагыш-сеткилдиг бугу ханызындан

байыр чедирип, тайбыңы болгаш чагаай чорукту күзедим. Революстук Нубаның маадырлыг улузунга чүрентки ханы байыры. «Восток-5» австрали дилтиң кыры-биле ужулуп эртип бар чорда бешки совет космонавт австрали улуска чагаай кузээшкенини дамчыткан.

(СЭТА).

Ужудукчу-космонавт подполковник Валерий Федорович Быковскийге комсомол байыр чедирип турар

Бистин ада-чуртувустун аныя оолдар, мыстары, чээрби бир миллион комсомолчулар, космос орунтарында чаа шыгараңгай маадырлыг чорутуп дугайын, «Восток-5» деп корабльге силернин маадырлыг ужуушкунунарнын дугайын улуг өөрүшкү-биле дыңнады. Коммунистерин — Юрий Гагаринин, Герман Титовун, Андриян Николаевтин, Павел Поповичинин сонда, космосту штурманарыкче ленинчи комсомолдуг кижизиткени, ВЛКСМ кижигун Валерий Быковский ужулуп үнгенине Советтер чуртунун аныяктары чоргааранын тур. Силернин маадырлыг ужуушкунунар — ол дээрге, Коммунист партияның херээнге совет аныяктарының кызыгаар чок бердигенинин. Төрзөн чуртунга аныяктарының изиг аныякшылынын чаа чайынчалчак херечиледи-дир. Октаргайын чамдым амыдарынга совет эртемниң чаа өндүр тилелгезин, капитализмден соци-

листиг системаның артык күштүг чоруун бугу делегей «Восток-5»-тин ужуушкунундан көрүп турар. Бугу совет аныяктарының өмүзүннөндө ВЛКСМ ТН-зы эргим Валерий Федорович силерге изиг байыры чедирип, телевилеттин программаны чедиишинин күүседирин болгаш Төрзөн черинге менди-чагай элп чедип келирин күзеп тур. Совет Звиелинин Коммунист партиясынга алдар! Советтерин улуг чуртунга алдар! Төрзөн чуртунун шыңгы огу — ужудукчу-космонавт, комсомолчу Валерий Быковскийге алдар! БУГУ ЗВИЛЕЛДИҢ АНЫЯКТАРЫНЫҢ ЛЕНИНЧИ КОММУНИСТИГ ЗВИЛЕЛИНИҢ ТӨП КОМИТЕДИ.

СОВЕТ КИЖИЛЕР ӨӨРҮШКҮЗҮН ИЛЕРЕДИП ТУР

Партияның тура-соруу биле

Сагыш-сеткилдиг хайныктырып келдир база бир болушкун! Совет ужудукчу-космонавт Валерий Федорович Быковскийнин башкарып чорууру «Восток-5» деп космос корабльнин чедиишинин салып үндүрген! Күчүлү совет күрүнө тайбыңын болгаш депшилинин эрге-ажыныга Октаргайын ханызынче орукту кижиге төрелгеткен салып, бойдустан күштерин улам-на улуу-биле шингээлп алырын байдалдарын тургузуп турарын мекереп билдирп мезээ, коочу болшевикке, онаа өөрүчүг-дүр.

Шаандагы Россия империялынын девисээринге болган кедергей улуг чаартылгалары караам-биле көөр аас-кежикти болдум. Чурт канчаар маалаг чартыны турарын, бистин улузуу каарын кире улуг чедиишинин чедип ал турарын көөрге, чүрөккө чоргааралды деп келдир-дир. Бистин маадыр комсомолдарымыска чүрөктин ханызындан байыр! Ф. Н. ПЕТРОВ, 1896 чылдан бээр партия кижигун, Социалист Күш-ажылдын Маадыры.

База бир өөрүшкү

Октаргай делегейинче ужулуп үнген совет космонавт Валерий Федорович Быковскийнин кайгамчыктыг тилелгезин бистин улус, делегейин депшилгели бугу кижилер улуг өөрүшкү-биле дыңнап, оон чедиишинин чоруп турарын кичээлгелиг хайгаарат турар. Бо дээрге бистин совет эртемденеривистин шыгараңгай ажылынын чагаай түндөлдөрү болур. Бистер бугу-ле күжүвүстү, арга билгелери-висти Төрзөн чуртувустун келдир тели—оон чагаай херээ дээш бараал-

галдыр ужурут бис. Мен Томсктин эпти институтунун дөрткү кургузунда өөренип турар мен. Бодумун билгенин Төрзөн партиянын, совет чоңумун херээнге бараалтадырмын бугу херештип тур мен. «Восток-5» деп совет корабльди башкарып чоруп комсомолчу бистин өңүтүбүс Валерий Федорович Быковскийге студент изиг байыры чедирдим. З. ДАМДАК, студент.

Кижилер-биле ажылдаары — бедик хүлээлге

Партиянын идеологтук ажылынын эелдиги орундаларын чугаалажы СЭКП ТК-нын июнь Пленумунга белеткедир бистин республиканын партия организациаларынын организациа болгаш идеологтук ажылынга улуг салдарын чедирген. «Ийги-биле умжурашкан, оон-биле чугаалашкан, ажылдап турарын мекереп, мычкан оон дугайын шын билдирип, оон чүү чүвөгө аргалымын, анаа чуну-биле дузалаарын бөдөл болур. Ийгиниң эки шынарларын ажылдап ал, оон аргаларын калбартыр төлөөдө, чамдыкта натап-натап умжуражыр херен—деп, эш Н. С. Хрущев чугаалаан.

Партиянын ТК-зынын ноябрь Пленумунун шийтирин болгаш Н. С. Хрущевтуң бо айтмышкынын күүсетпишаан, бистин республиканын партия организациады, бугу чуртагыны ышак, СЭКП ТК-нын Пленумунга белеткенишаан, идеологтук ажылды улам калбартып, оон шынарын бөдөлгөш дөштүгү беидир дээш, чыгындагы эки дуржулгаларын улам сайыраңгайдымын, чаа арга-методтарын тып ажылдап турар. Оларын бирээни өске-даа черлерин партия организациаларынын улгери-биле чон орутулга политикаг ажылга удуруткучу ажылдакчыларын боттары-биле үргүлчү киржирин организациага эгелдери болур.

Бо чугула политикаг хемчегин республикага эгелекчи СЭКП-нин Чөөн-Хемчик партоку болган. Ол партоку райоун удуруткучу ажылдакчыларын ажылчон чоннарга политикаг илеткедир, лекциялар кыларын бугу дүргө болгаш амыдарлар-чурталга айттыргаларын шийтирээр-биле холбаштырып турар. Партоку удуруткучу ажылдакчыларын тускай хунун доктааткан, кым кайнаар баарынын графини тургускан. Ол графика өзүгээр районун удуруткучу ажылдакчыларын бугу дүргө, колхозтарже, совхозтарже, бригадаларже, коллективтерже барып, илеткедери, лекцияларын кылышаан, анаа хамаарышкан ажыл-агый, култура-амыдарал айттыргаларын ол черлерге-ле шийтирлеп турар. Дараазында эелдиге оларын солустур чорудуп, кайы берген, каныг удуруткучуга хамаарышкан шийтирелге чогуур айттыргаларын барымчалап турар.

Район удуруткучуларын политикаг ажылга киржилгезин партокунун организациа турарынын улгери-биле колхозтар, совхозтар, бугу дүргөлерде парторганизациалар мындыг хемчеглерин бригадаларга, фермаларга база организациага турар. Бо талазы-биле «Болшевик» колхозтун даргазы эш Ш. Куулар эки улгери өске удуруткучу ажылдакчыларга көргүзүп турар. Ол, колхозчуларга, бригадаларга, фермаларга илеткедир, лекциялар кылып, бугу дүргө организациа ажылды чорудуп турарындан аныга, бот-тымынгыр уран чүү бөлүгүнүн ажылынга берин илешкейлиг киржин турар. Бо бугу колхоз бугу дүргөгезин экинжиринге чогуур салдарын чедирип турары чугаажы.

Чокта чаа СЭКП обком республиканын удуруткучу ажылдакчыларын политикаг ажылга киржилгезин дугайын чугаалажып көргөн болгаш обкомдун идеология килдиги организациаг хемчеглерин кылган. Мычтанга республиканын удуруткучу ажылдакчыларын ажылчоннарга, ылангыя материалдыг чүлүлери бугу дүргө турар кижилерге илеткедери, лекцияларын доктаамал кылып берип, оларга хамаарышкан айттыргаларын ол черинге шийтирлеп турары чугула деп көргөн. Бо айттыргы районнарын, көдөз ажыл-агый болгаш улгери бугу дүргөгезин удуруткучуларынга бүрүн хамаардыр.

Ынтала-да бо талазы-биле хемчег республиканын чамдык районнарында, ажыл-агыйларында амта чедир калбарынын, бо чугула

ажылды чамдык партокунар, партия организациалары чедир үнелери турарын айттыр чугула. Тес-Лем, Барымы-Хемчик, Биен-Лем болгаш өске-даа чамдык районнарга, бугу дүргө эргелдеринде удуруткучу ажылдакчыларын масса-политиктиг ажылга киржилгезин дугайында боттук ажылдар кылдынын, мурнуку хевээр-ле ала-чала-гаарлашканы артышаан. Ажылды чоннарын коллективтеринге барган чамдык удуруткучулар, нити чугаала-лар, эрешпей хайгааралдар-биле кызыгаарлашкан, ажыл-херекче, амыдарал-чурталгаже ханыап кирбей турар. Бот-тымынгыр, колхозтарын болгаш совхозтарын чамдык удуруткучулар бригадаларга, цехтерге, фермаларга барып ажыл-амыдарал-биле холбашкан политикаг илеткедир кылып бөдөн ийги черин херээ кылып көрүп турар. Мында хамаарыш чикес кылдыр Мызындын бирги тууг эргелдерин удуруткучулар Емельянец, Нестеровский оларын политикаг ажылды үнелөөннө каныг уруктарын болгашын көргүскен материалды «Шин» солуга мырыңай чаа парлаанын айттыр-ла четчир.

Кижилер-биле дириг харылаша болгаш оларга боттук дузаламын каныг-даа резолюциядан, айтмышкындан артык күштүг дээрин улуг-даа, биче-даа удуруткучу бугу билир ужурут. Мынд болганда чамдык удуруткучуларын талазындан ийдегил кижизинде чүгө партия организациаларынын херээ, удуруткучу кижиге чүгө ажыл-агый херээ хайгаарал дээр хөвнерин ам сый шавар ужурут. Ажыл-херектин чедиишинин болуру—эки тургустунган политикаг болгаш кижизиндегиле ажылындан бүрүн хамаардыр. Мычтанга партия, совет, комсомол организациаларынын ажыл-агый черлерин удуруткучулар бугу политикаг ажылга илешкейлиг киржин, кижилер-биле доктаамал ажылдаары оларнын эки бедик хүлээлгезин болур.

Чон ортузунга ажылдаары дээрге чүгө илеткеп, лекция кылып бөдөн ол эвес, а олар-биле сеткилдиг ханызындан, ажыл-херекти билдир-биле чугаалашкан, сумелелери, ажыл-агый орундаларын чедиишинин шийтирээринде оларын мобилизациалары, кижилерге дузалаары болур. Бо ажил мында-хала эвес, а доктаамал системалыг кылдыр организациаттыгын турары чугула. Удуруткучу ажылдакчы бугу чонга айда бирден эвез эвес илеткедир, бестанды кылып берген турарин чедип алыр.

Политиктиг ажылды ажыл-агый орундалары-биле харылазын чугула-лавапшаан, В. И. Ленинни бижээни болза: «Бугу пропаганда аныя-агый тургузушкунунун политикаг дуржуулашына тургустунган турар ужурут. Бо дээрге бистин мол сорулгавыс». Бистин удуруткучу ажылдакчыларымыс политикаг илешкейлиг ажылга бо ленинчи чагыларын удуруткучу болдуруп, политикаг ажыл-биле кады ажыл-агыйык сорулгаларын дегле шийтирээр хүлээлгелер.

Бистин республиканың хой салынг удуруткучу ажылдакчыларын идеологияг илешкейлиг болгаш организациаг ажылды чамдык сай дайыныч ажыл-торудуга кылдыр организациага чорук эки түпнелдерин бээр дээрин чигээни чок.

Партия чырымышкынынга өрөдиге төнгөни-биле чергелестер, масса-политиктиг ажылдың хой аныяк хевирлерин калба-биле ажылдап, политивформациаларын, лекцияларын, бестандарын, политикаг илеткедери калба-биле ажылдаарын, мылангы удуруткучу ажылдакчыларын анаа мыналыга киржилгезин СЭКП хоорому болгаш партокунар, партия комитеттери болгаш эке организациалары хандыгар хүлээлгелер.

Тайбынын херээнге

Төрзөн Коммунист партияныгыттын, ленинчи комсомолдун канып кижизиткени, мыак Ала-чуртувустун алдарлыг оолдарынын бирээни Валерий Федорович Быковский маадырлыг совет ажылчы ангын, конструкторларын кылып бугу дүргө олуп алган, Октаргай делегейинче кысылган үнгенин радио дамчыштыр дыңнаш, анаа улуг өөрүшкү-кун сеткилимни ханызындан илеретим.

Бистин чуртувустун ужудукчу-космонавтыларын көүдөп, улам-на чаа тилелгелерин улаштыр илередип турарынга чүгө социалистиг

далгерин кижилери эвес, харын тегелгени депшилгелиг бугу кижиге бердигени чүрээни ханызындан өөрүп, совет кижинин төөгүдө денелге чок маадырлыг чорунга чоргаарлашып турар.

Бистин ажылчын аптырас, эртемденеривисти, конструкторларымыс, совет улустун алдарлыг оолдары маадырлыг космонавтылар Октаргай делегейинче ужуушкунунары чүгө тайбынын эрге-ажыныга, артемни улам кычактелишининге бараалтадыр турар.

А. ДУГЕРМАА, журналист.

Чоргааралды хайныктырган

Совет Звиелинин тамаатыны ужудукчу-космонавт подполковник Валерий Федорович Быковский «Восток-5» корабль-биле Октаргай делегейинче ужулуп үнгенин бугу чурт, совет кижилер канчаар-да аажок өөрүп, бистин эртемденеривистин улуг чедиишинин денээр чүвө чок үнелер турары мезээ дык-ла чоргааралчиг. Валерий Быковский мышаан шак мындыг эрес-дилем, кашпагы, эки белеткедиг спортчу—космонавтын «Восток-5» деп корабль-биле Октаргай делегейин шийчелге ажылды кылары-биле бисте улаштыр ужулуп

турары делегейи улам-на кайгакчан.

Совет космонавтыларга «Восток-5» мышаан эки дериттин корабльди чогалды кылган совет эртемденерге чүрээмин ханызындан өөрүп четтиргенин илереттим.

Совет космонавт Валерий Быковскийнин чедиишининг ужуткаш, эки чедип каарын күзөвшишаан, тыва спортчуларын мурундан байыр чедирдим.

А. КУМАЯН, спортсмен.

Аныяктарнын төлөөлекчизи

Мен илчан өрөөлге студент өөрүм-биле шыгалдаларга белеткенип олурган мен. Хевтер-не радио СЭТА-нын дыңнады чамдык бердиг: «Космосту—«Восток-5»! Оон бешпарыкчымы ленинчи комсомолдун кижигун Валерий Федорович Быковский дээрин дыңнаш, бистер шүптү тура халыкпын келген, бот-боттарымыска байыр чедиржип, өөрүп байырап турдурус. Илчан мааң эжим К. Черлик-оол чугаалай-дир:

«Совет тургузгун, совет эртемни артык күштүгүн тодаргай херечиз бо-дур!»

Комсомолду студентилер болганымыс бистин кижиге бугу дүргө сеткилдиг кыларын чедирип, шыгалдаларга улуг чедиишининг болур дээш, сорукту өөренип кириттинис. Ол болза комсомолчу космонавта бистин эң дээр бөлээзи болур.

М. ДАМДЫН,

Комсомолду тудугун штавы дыңнадып тур

Ак-Довураткың даг-дугу комбинатынын бирги эвезин ажылдагы кирнерине чедир 107 хун артык. Чедип чыдап бешки чымын эртек бешки айларнда тууг бригадаларын ажылды тудууп көргөн. Дээр өргүзүлгени Владимир Черныин, Степан Холду-тун, Михаил Вороноуңу бичээч-бетончу бригадалары, Владимир Вишневскийин, Михаил Горевтиң арматурщиктер бригадалары, Михаил Сарыларын, Владимир Руквинскийин, Михаил Шароковтуң дамчы бригадалары болгаш Григорий Демешевтиң бригаданы чедип алганар.

Фабрика тудуу дээш социалист чырышка бирги черин болгаш шилчир Кызыл туку Владимир Черныга удурткан коллектив ээлевишаан. Ийн дугаар черин Дмитрий Голубевке удурткан бичээч бетончуларын коллектив ээлеп турар. Владимир Черныин болгаш Степан Холдууңу бригадалары фабриканың кол корпусунун 14,4 дөмөктө бетон кударына херээ-лэн опалубкаларын дүжүрп дооскан. Ушкү казтыт деригелдер тургузарына белетээш дужааган.

Тудуп турар электри станциянын шөүндө, котлдарын суг-биле хандырыныга эргек чугула тур кудукту белетес дооскан. Улет-дүрүн суг дамчыдагы ажылдап эгелээр белек-ле котлдарын кургалды эгелээр.

Электростанцияда участоктун комсомол штавын тургускан болгаш ол бирги хунерден эгелээш шүдүргө-биле ажылдап турган. Дузалаа ажыл-агый комбинатынын (кол кижилери эш Желтоноов) берип турар хондузунда багыш шынарлынын, деглен материалдарын хандырынында үзүктелешкенин, краанн чүр анга турганын болгаш өске-даа чедиптеринин дугайында мезээр тургунуң комсомол комитетинге көзүп турар. Комсомол комитетин, ол чедиптерини чаладыр-биле дарым хемчеглерин ап турар. Фабриканы ажылдагы кирнеринин бо изиг-түдүк үезинде бригадаларда халас турарын чачылдары ам-даа бар. Чижээлээрге, фабриканың кол корпусунда ажылдап турар Владимир Вишневскийин бригаданы 6 хун иштинде арматура-биле хандырттышаан. Дузалаа ажыл-агый комбинатынын полигон начальнигы эш Гордеев ол чорукту, участокта начальтеринин чачылдарын чогуур өйдүн бербээни-биле тайылабырап турар. Бугу коллективтерин анаа халас туруп эртеринер чедирип турар шак мындыг харым-салга чок чоруктар-биле элешпей, оун доп-доран чок кылдыр херек.

</

Хаван ажылын сайзырадырынын кол айтырыглары

ЭЪТ БУДУРЕНИН УЛУГ КУРЛАВЫРЫ

Хаван ажылын сайзырадыры туртка ээти болган ээтин кылган чечм продуктуларын эбедиринге оид узур-дуулам.

Хаванын өстүрөдө оон оид ажыкты, ондай будун шынарларын ималдык чүүлдер-биле көргүзүп болур. Төрүүр хаванын боос чөрүүр үеи эи кыска—110—120 көнүк болур. Иччанаан колхоз, совхоз бүрүзүгө 12 ай дургузунда төрүүр кол хаван саймандан ийден эвеш эвеш каттап төдүл ар доруктуган, күрүнеге садар сорулган салып турарынын ужуру ол. Хаван бүрүзүгө чыда 10—12 төдүл, азы 1000 кг ээти ээтинге боор аргалыг. Апад болдарга мыймагыт бола мал чыда бир катан өлдөт, эки-де дие, 250—300 кг ээти, хой эи терийин дие-ла ийи тураганын төрүп, 100 килограмм-даа чөтпөс ээти ээтинге боор аргалыг.

Хаванын баш сапы дүргөн өзөринден алтыда, оон төдүлүн чөтпөн ээри база дүргөн болур. 6—7 ай пазылында кыс хаван эдержиге кирген, 10-12 айында төдүл бөре бөор, ол ышкык семиртигедө хаванын дикит дегили, 8-10 айында 80—100 кг чыдак чөтпөс.

Сөөлү чыдарга, малагыл эртен 1962 чыда Тывата хаван ажылыннын талааны-биле чыдак эки түнөлдөр бар болган. 1961 чыда турганыннан 1962 чыдын январь 1-ле хаванын баш сапы 41 ху өскөн болган хаван ээтин бугурун барык 40 ху көвүдөн. Төрүүр хаванын баш сапы ол-ла үедө 3,3 мундан 5,3 мун башка чөткөн. Ол ышкык эртен чылын семиртиге хаванын баш сапы 1961 чыдагынан 35 ху көвүдөн болган оортан күрүнеге саткан ээт 24 ху өскөн.

Хаван ажылыга белик түнөлдөрин чыл бүрү чөтпө ар турар мурнак чылар бисте көвүдөн турар. Чөөн-Хемчик районун «Искра» колхозунда Ириг Девийк, Ховалыг Деспидей, Улуг-Хемнин «УТКА 25 чыда» совхозунда Елизавета Еткса, «Күш-ажылын хостуу» колхозта Ирина Афанасьева, Каз-Хемнин «Бурунгаар» колхозунда Найдын Лопсан дөор ышкык республикада шүтү 24 мурнакчылар эртен чылын кол төрүүр хаван бүрүзүгө оонаштыр 12-ден 18 чедир хаван оолдарын дорук турганар.

Улуг-Хем районун Жланов атыг колхозунда Ховалыг Кунга, Чөөн-Хемчиктин Ленин атыг колхозунда Ооржак Болун, «Межегей» совхозта Петр Куликов, Каз-Хемнин «Ленинчи ордук» колхозунда Сенцов Василий оид 1962 чыда азырап турган хаванын баш сапын хонукта баш бугурунган немелде дегилин 800 грамм чедирин турган, күрүнеге хой ээтин киргенер.

Устүндө азы Углен Н. Лопсан, И. Афанасьева, И. Елизавета болган оон-ла эскелер бо чыдын бири керталдында төрүүр кол хаван бүрүзүндөн 9—10 хаван оолдарын алганар.

Хаван ажылында кичээлгеи салып, хаван ээтин бугурун узам-на көвүдөп турар ажыл-агыйларын бирээс «УТКА 25 чыда» совхоз болур. 1962 чыда ол совхозта хаванын баш сапы 2600 чөткөн азы чыгыс чыда 71 ху өскөн. 1961 чыда денээрге хаван оолдарын камгалат алганы 60 ху хой болган, төрүүр кол хаванын баш сапы 200 чөткөн, азы 3,3 катан көвүдөн. 1962 чыда ыдыг хаван бүрүзүндөн ортумаа-биле 10 хаван оолдарын алган.

Ол совхоз 1963 чыда база багай эрес түнөлдөргө ажаллап эзелген. Совхоз бири кварталда хаван оолдарын эртен чыдагызындан ийи катан хейлү алган, семиртигедө хаванын баш сапы 74 ху, хаван ээти бугурун 73 ху көвүдөн. А. Давыдова баштап эвеш бири кварталда 400 ажы хаванын семирти азыраат, 40 тонна чыгыс ээти күрүнеге дужаавышкан, ол 1967 баш хаванын семирти азырап турар болган оон соңгаар ай сайында 400 ху хаван оолдарын иелеринден чырып, азыраат-ка кирир аргалыг болуп турар. Иччанаан «УТКА 25 чыда» совхоз бо чыдын 200 тонна хаван ээтин күрүнеге садып шыдаар аргалыг.

Бо чыдын бири кварталында республиканын колхозтарыга болган совхозтарга хаван ээтин бугурун эртен чыдак бири кварталында денээрге 67 ху, хаванын семирти азыраары — 30 ху, чаш төдү алдыры — 22,6 ху көвүдөн. Ичкин-иби-биле алдыра, соңгу талаа район-нарнын совхозтары хаван ажылында дөордө көргүзүлгөн чөтпө ар турар. Устүндө көргүскөн эки чиктерек бола хаван ажылын республикага дүргөн хөгжүдүп болурун аргалары бар дөорин бальтыкпал турар.

АЖЫЛТЫН БОДААР

Мөө-биле чергелештир мал ажылында бо чугула адырында улуг чөтпөстөрүн мыйтавын баар аргалык болган хаван ажылын сайзырадырынын кол-кол хемчеглерин маанз толаргайлаары эрежок чугула. Амдыга чедир колхозтарын, совхозтарын хей нурузунда хаван фермаларынын хемчөлдө чөгөнгөн биче, оларда хаванын сапы кончуг өвөш болган оларын продуктуду чысы боор турары-биле калы, оон үндүр садар барзанын кезин кончуг биче боор турар.

Бо чыдын апрель 1-де түнөлдө-биле алдыра, 1500-тен 2500 чедир салгы хаван азырап турар б-ла эжыл-агыйлар Тывата бар болган. Олар бола Улуг-Хемде «УТКА 25 чыда», Би-Хемде «Өк», Талыда «Межегей» болган «Энегес», Чөөн-Хемчикте «Сут-Хал» совхозтар база

Би-Хемде «Кызыл тараачын» колхоз болур. Олар хаван азырап турар ажыл-агыйларын чүгдө 12,3 хууун ээтин турарлар. Тывада мундан өрү хаванын фермалар чүгдө 13 азы хаванын ажыл-агыйларын 27 хууу болур. Бир муң чөтпөс хаванын колхозтар болган совхозтар 35, азы хаванын ажыл-агыйларын 75 хууу болуп турарын дүрүрчөг айтырып деп санаа чөгүрү. Талды, Каз-Хем, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Барыш-Хемчик дөор ишкэн тараалан, мал чөтпөс, хаван азырап чыдагы берген чонуг райондарда белик 400-тен эвөш хаванын колхозтарын амдыга чедир бар болуп турары дөорге, мал ажылынын ол чугула, улуг ажыктыг, өдүткө адырын хөрекке албас чөрүктү көргүзүп турары ол. Талыда «Коммунизмни хөреки», Каз-Хемде «Тинделге», Улуг-Хемде Жланов атыг, Чөөн-Хемчикте «Болышеник», СЭКП ХХН сьездик атыг, Ленин атыг колхозтарда хаванын баш сапы 300 белик чөтпөс, а Барыш-Хемчикте «Мурнакчы», Улуг-Хемде «Улуг хурал» колхозтарда болган «Тес-Хем» совхозта бугу-ле бар хаван туе-туеунда 200 баш белик чөтпөс болуп турар чөрүк мыйраын чөгөнгөн. Ол ышкык Тес-Хем, Өвүр, Току районнарына Эу барымдалаан хаван азырап атка киркесен чүвө-де, фермаларда чүс белик чөтпөс хаван түдүп, улуг чыдак, шүддөк үндүрүп, каныг-даа ажык-оругта чөк болуп турар.

ТӨРҮҮР ХАВАННАРНЫ КӨВҮДӨДӨР

Чөрдөн белик дүжүтү алыр дөордө, чөр-хөрүндү сайзырадыры ышкып, малдын баш сапын өстүрө дие, коданга төрүүр кыс малды көвүдөдөр, оон мээш-шынарны сайзырадыры бо хунуну соңгаарлаттынас сорулгазы болуп турар.

Ону биле-тура, өжөгөрдөн иччыл турган чүс дег, Барыш-Хемчик районун «Талы» совхозунун директору эи Чюлөг, партбүрү эи Ириг олар ыдыг улуг малын совхозка 30 хууу төрүүр хаван туруп турар. Ол районун «Шекээр» совхозу (Ир-ректору эи Коблев, партбүрү эи Манзыркыч) барык дөор чыда дүрүзүндө

Колхозтар	Олардан эрт-көөрталда хаван саны алган төл		Бири кен бири да күрүне-де саткан хаван ээти (цент.)
	1963 ч. май 1	кварталда	
«Күш-ажылын хостуу»	20	85	86
«Революциянын чалымыжы»	57	35	94

Төрүүр кол хаваннаран алтыда, анык хаванын чыда бир катан-да төлүн алган, күрүнеге садар дөор хей-хей-биле азыраат, чик эртенге хой ээтин алдырында улуг ажыктыг болур. Иччанаан, бистин элөөн хей азырап-агыйларыны төрүүр анык хаванын чүс-чүс-биле түдүп, олардан бир катан төд алган, төрөөн соода 2—2,5 ай эртенге семирти азыраат, күрүнеге садып, улуг ортуган ар турарлар. Эртен чыдын Би-Хемчин «Кызыл тараачын» колхозу бугу хаван оолдарын 70 хууун анык хаваннаран алган болган 73 тонна хаван ээтин күрүнеге саткан. Ол районун «Халы» колхозу анык дүшүп хаванын баш сапын төрүүр кол хаваннаран дөор катан көвүдөткөн. Оон түнөлдө эртен чыда ол колхоз 90 тонна хаван ээтин күрүнеге саткан. Ол дөорге колхозтун эртен чыдын күрүнеге саткан ээтинин 45,5 хууу-зү, азы күрүнеге хаван ээти садар талааны-биле республиканын бугу колхозтарынын дөордө болган. Ра-бионда «Өк» совхоз хей дүшүп хаванын өстүргөн, бо чыдын бири кварталында 1200 хаван оолдарын алган. Чыгыс үедө база ол хире хаван оолдарын алды деп турар.

Бир катан төдүн алган, ээте садар анык кыс хаванын баш сапын: улуг мыйдалыг, тараалан совхозтар-га болган колхозтарга 600—200 баш, ортумак ажыл-агыйларга 300—400 баш, биче шыдалыг колхозтарга 200 баш чөтпөс оон чугула сорулга болуп турар.

МАЛДЫН УКСААЛЫГ ШЫНАРЫН САЙЗЫРАДЫР

Малдын продуктуду бөдирерин кол артазы оон уксаалыг шынарын сайзырадыры болур. «Өк» совхозта эки шынарыг хаванын (хей төл төрүүр, сүткүр, өдүткө, азыраат-биле эвеш болган өске-ла) ишкэн алган, эки азырап, ажаап турганынын түнөлдө, эртен 1962 чыда 70 ажыг төрүүр кол хаван бүрүзү орту-маа-биле 18—20 чедир төдү берген. Оон ичинде «Халы-Кулак» деп кол хаван эртен чыдын апрель 12-ден бо чыдын январь 4-ке чедир чыл чөтпөс үенин ичинде үш катан төрөш. 36 төдү берип, бугу оолдарын доруктурушкан, ал удаас база оолдар апарган деп, ферма эртелекчи эи Жмак биске соңгурга-дып чугулаалы. Ол хаванын эртен чыдын төрөн оолдарынын 15-жи эдержиге кирген болган оон иштинден 2 анык хаван 11—11 оолдарын апрель айда төрөн.

Мөө-биле чергелештир эртен чыдын Тыванын колхозтары болган совхозтары төрүүр кол хаван бүрүзүндөн ортумаа-биле чүгдө 8,6, оон ичинде Талды эртелекчин зона-сында 9,7, Чөөн-Хемчик эртелекчи зонасында—8,9, Тес-Хем эртелекчин — 7,4 хаван оолдарын алганы кончуг эвөш болган Тывада хаван ажылын хөгжүдүрерин кураалынын багай ажылдап турарынын хөрекини болур. Малдын уксаалыг сайзырадыр ажыкче оон сапын салып, азы шынарыг малды ишкэн ай, оларды белик уксаалыг бүдүрүскүлөр-биле

да чөорбө чөтпөс төрүүр хаван «сайзырадыр» келген. «Өк» түнөлдө чөгөнгө болган хомудачыг. Эртен чыдын ол совхоз күрүнеге дөордө-ле 10 ажыг тонна хаван ээти дужааган, бугу чыдак дүрүзүндө алган 280 хаван оолдарынын барык дөор кезин өдүп хөоран, 100-тен өрү сапын төрүүр кол хаванын ажыл-агыйлар республикада чүгдө дөор: «УТКА 25 чыда», «Өк», «Межегей» болган «Энегес» совхозтар болур: 50-ден 100 чедир төрүүр кол хаванын ажыл-агыйлар кол төрүүр хаванын саны 50 чөтпөс. Улуг-Хемде «Күш-ажылын хостуу», Чөөн-Хемчикте «Искра», Ленин атыг колхозтарында 20 шаа; Барыш-Хемчикте «Мурнакчы», Улуг-Хемдин «Улуг хурал» колхозтарында 10—10 баш хире ыдыг хаванын сөвгө-көш чыдагыда «өстүрүп» келгени-биле күрүнеге хаван ээтин барык-ла сатпастан.

Ам сорулга болза, хаван ажылыга кол эвек болур төрүүр улуг хаванын баш сапын хаван азырап турар ажыл-агыйларга ам бар турарын бети дөорге-де ийи катан көрү-дери болур. Улуг-Хемдин, Чөөн-Хемчиктин, Барыш-Хемчиктин («Ка-ра-Хал», «Малчынды» өске) колхозтарында 100 баштан эвөш эвеш, а Талды, Каз-Хем, Би-Хем район-нын колхозтарында 150—200 баш чедир төрүүр кол хаванын доктаа-мал тулары чугула. Тес-Хем болган Өвүр районнын колхоз бүрүзүгө чөр ажылын сайзырадырыга хамаа-рыштыр, ийи чыл ичинде 60—80-ден эвөш эвеш баш төрүүр кол хаванын турарын чөтпөс алыр.

«Тес-Хем» совхозтан өске бугу совхозтарда чөр ажылы сайзырагып болган хаван ажылын хөгжүдүрерге дөордөр аргалар бар чүс болган. «УТКА 25 чыда» совхозтун улгери-биле, совхоз бугурунган 200-тен эвөш эвеш төрүүр кол хаванын түрүр чугула.

Коданга төрүүр малды көвүдөдөр хөрекке албас чөрүктү чикзон мөөн алаанда ийи колхозтун чикзон-ден көрүп болур.

Колхозтар	Олардан эрт-көөрталда хаван саны алган төл		Бири кен бири да күрүне-де саткан хаван ээти (цент.)
	1963 ч. май 1	кварталда	
«Күш-ажылын хостуу»	20	85	86
«Революциянын чалымыжы»	57	35	94

адериштерин чөор ортапташат турган, малдын баш сапын дүргөн өстүрер соңгаарлаттынас сорулгазы бирээс болур.

АЖЫЛ-АГЫЛНЫ ЭВЕС ЧОРУНТАН ЧАЙЛААР

1962 чыда республиканын хаван фермаларында ажыл-агыйлы эвеш чоруктан өдүп хөоран хаванын саны 11,5 муң чөткө, азы муң чыгыс тонна ээтин когаран. Эи-не хей хаван хөоран чөрдө Талды, Каз-Хем, Би-Хем, Улуг-Хем болган Барыш-Хемчик районнар болур. Олар-да карыгалтын хөмөөлү 1961 чыдагызында 40—70 хуу көвүдөн, а «Шекээр», «Улуг-Хал», «Найра», «Тинделге» совхозтарга 47—74 хуу чедир өскөн. Оон ындай чорукталы хей хууун хаванын чаш төлү ээтин турары оларын көрө чөгүрү. Иштин хөоран хаванын 70 хуу хирези 2 айдан 4 ай чедир на-зымыг, иезинден чарган хаван оол-дары болуп турар.

Мындай улуг хорамчанын кол чыдагаланы болза, ажыл-агыйнын удуручтууларында, тускай эртем-нигерден болган ферма ажылдакчы-лариндан малдын ажаалда, азыра-мычте чөгүрү кичээлгеи салып турарында болур. Хаван мал, малыны оон чаш оолдары тас дүктүг болган совхозка доңуулап, өттүр салгынап турар өл-шкык кажаларга дорукту шыдаас деп чүвени оокадын. Тыванын хей-хей колхозтарында болган совхозтарында хаванын аажок өл-шкыктыг, хир-малгыштыг, дунаар-гый кажаларда тургузуп турар. Кажаларын улуг, биче өбөк-чы-дымын, шаараштарында кирген сөөк агаар малдан үнгөн чыдак-биле холушкан, бусталы бөор, оортан баштайгы үедө кажаларынын соңга-лары, хаалгалары, хаванын кирээ-лаар, оон уламчылан ол дыраа дош-талып, кажал иштин дуй алы бөорин малчылар кончуг эки билер болгай. Оон алтыда кажаларын дөордө бугустан шыгып келген, дамдалап туруп бөоринин түнөлдө шала кыдыгы өл суг болуп, малагыштар, оортан хаванын дүгү «сөк суг» апар. Мындай кажаларын иштин кончуг өл-шкык болган хирит, чүт-түг болурунда алтыда, ында дорук амтынын мага-боуунга, амдыра-дынга улуг хоралыг углекислий газ, амияк дөор ышкып азы-бүрү хей-хей хой-биле мөңөжип чыгыс бөоринден кажал ишти дунааргый болган баш чыгыс бөор бөор деп чүвени өртемденер илереткен.

Шак мындай кажаларга малды, малагыс хаванын 4 ай чедир на-зымыг оолдарын тургузаар, олар үр болбайн чыргалат эзелээр, оон ула-мындан өпкөс аарып, даман-ды-лаарып, өдүп хөорар, оон кедерее паратиф, пастерелед эвеш, оон-ла өске халлавырдыг азырап илте-рир тараан, улуг когаралдыг та-варыштырын болур. Оон алтыда шак мындай кажалга тургузаар, семирти турар хаванын немелде дегили 30 хуу чедир кудулаар, өске хаванын сүдү ыкма кызылар, анык хаван-ларын эзери доктар деп чүвени хаван фермаларынын ажылдакчы-лары боттары көрүп турар. Маана чы-

жек кылдыр Би-Хемде «Өк» совхозту көрөзүлөр. Ол ажыл-агый бо эртен кыжын шала туткан, чылыг-латтыман, чыгыс кыт соңгалар-лыг, ханазы эки сыскыттыман, дөоринде агаар солүштүр тыртар фронталыг чөк, малын үндүргөн сугуун ирадыр шоогаары чөк кы-жага чаш хаван оолдарын чыда тургусканы-биле бо чыдын дөор ай-дарында 700 чыгыс баш өдүп хөоран болгай.

Кыс хаванын, ийи-дөор ай на-зымыг хаван оолдарын чырык, ары-шевер, соңгалары ийи кыт, ханазы малгалтап, чугайлап алган, эжкте-ри чылыг кажаларга азыраат, ко-рамча чөк болур болган чаш төл дөор өдүп доругар деп чүвени Улуг-Хемдин «УТКА 25 чыда» совхозу, «Күш-ажылын хостуу» колхозу, Каз-Хемдин «Октябрь» 30 чыда» кол-хозу болган оон-да өске ажыл-агыйлар көргүзүп турар. Бо ажыл-агыйларда кажал иштинин агаары арыг болган кургаг болуп, багай чыт белик чөк болуп турарынын чыда-галы болза, агаар солүштүр вен-галицияны 80×80 сантиметр де-лген кылаан-биле калы, кажалын ийи суг-биле чыдаар апарган. Каз-Хем районун «Октябрь» 30 чы-да» колхозунда оодук хаванын болган иезинден чарган 2 ай на-зымыг хаван оолдарын тургузаар ка-жаанын соңгаларынын баарына ба-тарейлардан алтыда, шала алаанга ийи суг дамчлар тоолуларын ба-за таарыштыр кылаан. Оон түнө-лдө кыжын кажалын ишти чылыг болган кургаг боор турар. Ол ко-хотта хаванын өдүп хөорары эр-тен дөор айларда бир хуу белик чөт-пөс болган. Оон ындай хаван кажаларында малдын сугуун ирадыр шоор-галар кылып каан болган оон үр-дүктү ашпап арылап турар. Хаванын чыдак чөри биле чөм чыр чөри анги болуп кажал иштин ары-шевер тургузаарына оңа дууалыг.

ЧӨМӨРЛӨГӨН ШЫН ТААРЫШТЫРАР

Колхозтарын болган совхозтар-нын хаван ажылында база бир улуг чөтпөстөрүн бирээс болза, хаван-нары колхозунда чыгыс аай тара-аймак-биле чөмөрлөп турары болур. Чыдак колхозтарда тарааны белик чадаарда чарбалайып, бугунде хө-вө хаванга берип турар. Оортан когарал болурунда алтыда, каныг-даа ажык болбас. Тараа аймак чөмөр болза күш-шыдал кирип, семирти-лерин улуг ажыктыг хоолзуг бугу-мелдерин (гулөвчүлөр, үстөр) мала хей-биле (70 хуу чедир) берип ту-рар болза-да, малдын өзөргө, төл-гүр болурунда база сөгүн бижы-тыраарына оңа хөректүг, дөор үнел-лиг протейннери (белоктары) бол-ган кальцийин берейн турар. Ич-чанаан республиканын ажыл-агый-ларында азыралда турар хаванын саны 100 кг немелде дегилине 600—700 кг тараа чарыглар удурул турган, 1000 кг чедир, а чыдак совхозтарда 1500 кг чедир чарыглар турарынын журу иштин. Ол ышкык хаванын үр-төлдүр шоогу эвеш боор турары-биле 1962 чыда республиканын ажыл-агыйлары төр-үүр кол хаван бүрүзүндөн ортумаа-биле 8-ле хаван огу алган.

Хаванын концентраттыг, шык-тыг болган бөдүүн чөмөрлөп таарыштыр бөор чугула. Чижээ, 5 ай дөор назымыг анык болган улуг хаванын чөмөрлөп нормазына концентраттар 50—65 хууу, сало, картофель, чигир сөөкчүлү, аны-бү-рү дзылында чөмөрлөп чөмөр бол-ган бөдүүн чөмөр 35—50 хууу ээлээр, а 3,5 айдан 5 ай чедир на-зымыг хаванга бо чөмөр ол-ла бу-гаар 60—75 болган 25—40 хуу болур.

Хаван дөорге өске чыдак малдар ышкык келгенине болганда, анык концентраттыг болган өске-ла чы-дак чөмөрүн бальцааларын бөор чугула. Тывада 20 муң ажыг баш хаванын улуг бөдүктөп ажаар ул-га-биле ажаап турар болган улуг когаралардан кургаг чөмөрүн боттары чөмөрүн кылдыр тургус-кан. «УТКА 25 чыда» совхозта бол-ган өске-ла чыдак ажыл-агыйлар-да концентраттын, сисөгү болган кургаг чөмөрүн холлаш, тускай машинага чууруп хөорташ, паста дөор мыйшак чөм-биле хаванын чөмөрлөп турар апарган. Талды ра-ионун «Революциянын чалымыжы» колхозунда семирти азырап турар хаванын, чөмө сөөртүп чөораш, үлөп чөрүр машинанын күжү-биле азырап турар апарган болган база иштинин ашталганы база механизас-таан. Оон түнөлдө хаван ферма-зынын ажылдакчыларынын күш-ажылы дык чинөөн болган ажал-дын бүдүрүчүлү бөор.

Бо чыдын республикада 9 совхоз-ка, 11 колхозка 16 муң хаванын кы-жааларын машина күжү-биле аш-тар кылдыр механизастаар. Ол ыш-кар 9 совхозка, 18 колхозка хаван кажаларына сугтарынын база механизастаар. Бо ажылды дүрүдө-дери-биле республиканын «Сель-хозтехника» каттыжышкынын иже-нер-техниктиг ажылдакчылары, колхоз-совхоз бүдүрүгө эртелекчи-рин, ажыл-агыйларынын удуруч-чулары чөгүр хөмчеглерин алаа чөгүр.

Украинада болган Сибиринин дык хей районнарында ажыл-агыйлар-нын аразында хаван семиртир азы-раар пункттарынын организастаан чө-руктун улуг ажыктыг болуп турарын барымдалаан, бистин республикага ол арганы ажылаарын бүдүрүгө эр-телекчери өрөнип хөорү чугула.

Н. НОГАР.

СЭКП Тыва обкомунун көдө ажыл-агый калдынын эртелекчи.

ХАВАРОВСКИ КРАИ. Амурда-Номсомолск хоорайнын чогуунда Солнечное суурда олово комбинатынын арыл-лаар фабрикасын амылгага кирир хүнер чоошу-лаан. Күчүлүг самосвалдар фабриканын бундеринде олово руданын экиелген. Механиктерини шекзорин чө-руктан. Удатлас Ыржык Чөөн чүктө эг улуг туудулар-нын бирээси, ол тууду ажылга кирер.

Кичи чедери берге Мю-Чан даанын эвөнде совет ижинерини күненишкени-биле үлетпүр бүдүрүлгенин бичаар тургускан. Солнечное дөордүрүлгенин чаа-гайында туттуган сууру өзүп турар. ЧУРУНТА: Солнечное олово комбинатынын арыл-лаар фабрикасы. Фото Н. СУРОВЦЕВИИ. СЭТА-нын фотехникизы.

АЖЫЛЧЫН САЛГАЛДЫН ТӨРҮТТҮНГЕНИ

Чүс-чүс чылдарын иштинде харлыг баштыг дагларга бүүзөлт-кен чинге шынаа, бөдүүн чө-мөдөн чөр аазаанга каалаган келген. Хөвү-Аксында металл чы-дап турар деп чүвө ол черин чурттанчыларынын салгыныга-даа кирбейн чөоран. Ыччалда-да арааттар болгончол-ла даглар эвеш-теринге элденги үндүргөргө та-вары бөор чөораннар: дикит ам-ытаннар ымагы үндүрүп чөле кылып албаатар. Ол үттөргө сөк-те кылган хөреселдерин, ирий берген кештерин көрүп чөоран-нар. Сөөлүне илерзин болза, эрте шагыны руда назыкчылары руданы ол кештерге чүтөп үн-дүрүп турганар.

Хөвү-Аксынын бурун шагаагы металлургиянын мым, жанак чо-мө кылганы? Чингис-Ханнын бу-рунгуларынын найы бирээзинин аймактары бе? Амгы үедө оон чу-гаалары берге, иччанаан төгү-чүлөр жанак бир шага ол айты-рыгы харылашкан.

Бистин хүнеринде Тыванын металлургиянын баштайгызы— чаа Хөвү-Аксы төрүттүп турар. Апаз эи-не баштай кыш чылаар бурингаар чөоран мен. Журна-лист Куданы-биле «ГАЗ-69» деп машинага олуруп алгаш, тай-ганчы шылаарга оруу-биле чөоруп олурган бис. Буттарым аазаанда турган чөоронга бир ном чыткан. Оон автору англи геограр Кра-рутерс бөдүүн ол номунга ирай-нын чоңоктары төгүзүп бимиз. Төс чыдагыларда чурттап тураа аштагы байдалда аңчыларын коданарын ол көргөн. Ыччан ол блонодунга мынча деп бимиз: «Чөр нырында, амгы үедө чөмө-лизациянын халдашынында та-варышпаан, баштайгы амдыраар-дын бөдүүн артышчыларын көргө, чыгаар-ла сетки